

Eser Tanıtımı-İnceleme

Hem Kitap Hem Film: “Persepolis”

A Book and a Movie: “Persepolis”

Bülent Kılıç

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı, İzmir, Türkiye.

Öz

İrânlı kadın sanatçı Marjane Satrapi tarafından çizgi roman olarak hazırlanan ve ilk kez 2002 yılında Paris’te yayınlanan “Persepolis” kitabı, aynı yıl en iyi yabancı çizgi roman ödülünü aldı. Satrapi, İrân İslam Cumhuriyeti kurulduktan 4 yıl sonra 1983 yılında, 14 yaşındayken eğitim sistemindeki aşırı baskı ve yozlaşma nedeniyle lise eğitimini tamamlamak için Avusturya’ya gitti. Dört yıl Viyana’da yaşadıkdan sonra memleket hasretiyle ve üniversite eğitimini tamamlamak için tekrar İrân’a döndü. Yüksek öğrenimini görsel iletişim ve grafik üzerine Tahran’da tamamlayan Marjane Satrapi, 1994 yılında tekrar Avrupa’ya göç etti. Marjane Satrapi otobiyografi formatında ele aldığı bu çizgi romanda aklının ermeye başladığı 9 yaşındaki küçük bir kız çocuğu halinden başlayarak İrân’ı 25 yaşında terk ettiği 1994 yılına kadar geçen yaklaşık 15-16 yıllık bir süreyi anlatıyor. Roman dört bölümden oluşuyor. Birinci bölümde Şahın devrilişi ve İrân İslam Cumhuriyetinin kuruluşu var. İkinci bölümde ise İrân’da hızla gelişen islami yönetim baskısı ve Marjane’nin okul hayatının bundan etkilenişi var. Üçüncü bölümde Marjane

Abstract

The book “Persepolis”, prepared as a comic book by Marjane Satrapi and published in Paris in 2002, received the best foreign comic award in the same year. In 1983, 4 years after the establishment of the Islamic Republic of Iran, when she was 14, Satrapi went to Austria to complete her high school education. After living in Vienna for 4 years, she returned to Iran and she completed her higher education in Tehran on visual communication and graphics. This book is written in the form of an autobiography, Satrapi tells about a period of approximately 15-16 years, starting from the time when she was a 9-year-old girl until 1994, when she left Iran at the age of 25. The book consists of four parts. The first part covers the overthrow of the Shah and the establishment of the Islamic Republic of Iran. In the second part, there is the rapidly developing Islamic rule pressure in Iran and how Marjane’s school life is affected by this. In the third episode, Marjane decides to continue her high school education abroad with the support of her family and goes to Vienna. In the last episode, she returns to Iran but after

Geliş Tarihi / Received: 27.08.2024 **Kabul Tarihi / Accepted:** 27.08.2024 **Yayın Tarihi / Published:** 29.08.2024

Sorumlu Yazar / Correspondence: Bülent Kılıç. **Eposta:** bulentkiloc64@gmail.com

Sorumlu Editör / Handling Editor: Nuray Özgülner

Atf için / Suggested Citation: Kılıç, B. (2024). Hem Kitap Hem Film: “Persepolis”. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa)*, YAZ(11), 90-103.

ailesinin de desteklemesiyle birlikte lise eğitimine yurt dışında devam etme kararı alıyor ve Viyana'ya gidiyor. Son bölümde ise memleket hasretiyle tekrar İran'a dönmesi ancak üniversite bittikten sonra artık İran'da yapamayacağını anlayıp tekrar Avrupa'ya gidişi var. İran'daki İslam Devriminin öncelikle bizim açımızdan yakından izlenmesi, analiz edilmesi ve ders çıkartılması gerekmektedir. Siyasi baskının, radikal dinciliğin ve ideolojik bir körlüğün koca bir ülkeye nelere mal olabileceği, özellikle genç bir kızın gözlerinden çok çarpıcı şekilde anlatılıyor.

Anahtar sözcükler: İran İslam Devrimi, Kültür, Radikal Dincilik

“Tam 2500 yıllık tiranlık ve teslimiyet demişti babam. Önce kendi imparatorlarımız, sonra batıdan gelen Arap istilası, ardından doğudan gelen Moğol istilası ve son olarak modern emperyalizm (B. Britanya). Her haliükarda Ortadoğuda petrol yatakları olduğu sürece barışın sağlanması imkansız.”

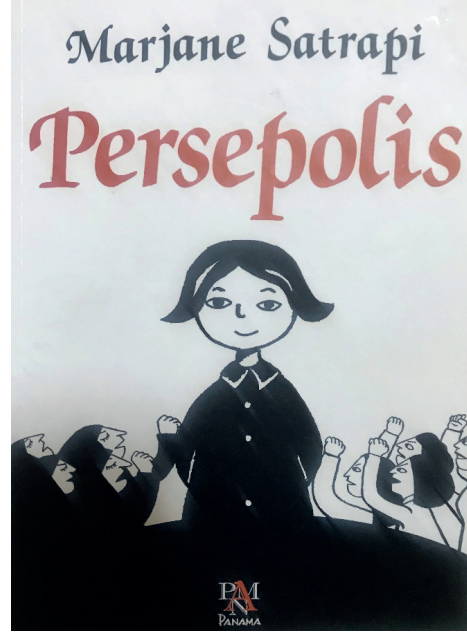
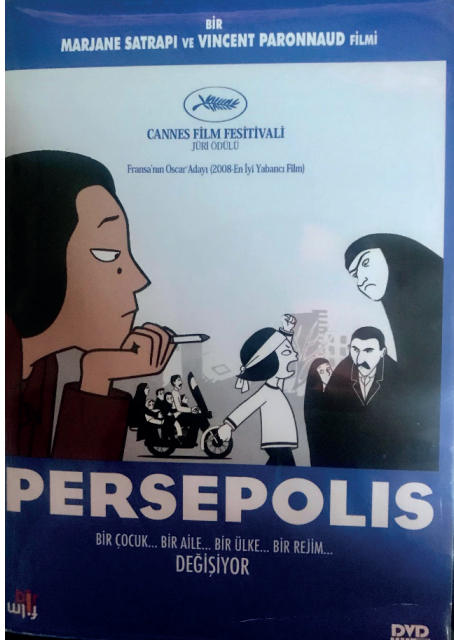
Marjane Satrapi

İranlı kadın sanatçı Marjane Satrapi tarafından çizgi roman olarak hazırlanan ve ilk kez 2002 yılında Paris'te yayınlanan “Persepolis” kitabı, aynı yıl en iyi yabancı çizgi roman ödülünü aldı. 1969 doğumlu olan Marjane Satrapi, İran İslam Cumhuriyeti kurulduktan 4 yıl sonra 1983 yılında, 14 yaşındayken eğitim sistemindeki aşırı baskı ve yozlaşma nedeniyle laik bir Fransız okulundaki eğitimini sürdürme olanağı kalmayınca, lise eğitimini tamamlamak için İran'dan ayrılarak Avusturya'ya gitti. Dört yıl Viyana'da yaşadıkdan sonra memleket hasretiyle ve üniversite eğitimini tamamlamak için tekrar İran'a döndü. Yüksek öğrenimini görsel iletişim ve grafik üzerine Tahran'da tamamlayan Marjane Satrapi, İran'da istediklerini yapma olanağı kalmadığını anlayınca 1994 yılında tekrar Avusturya'ya göç etti.

Persepolis çizgi romanı 2007 yılında Marjane Satrapi ve Vincent Paronnaud tarafından ortak bir şekilde filme çevrildi. Filmi de kitap gibi çizgi roman yani bir animasyon formatında olan film aynı yıl Fransa'nın yabancı film dalında Oscar adayı oldu ve Cannes film festivalinde 2008 yılı jüri ödülünü aldı.

graduating from university, she realizes that she can no longer live in Iran and goes to Europe again. First of all, the Islamic Revolution in Iran needs to be closely monitored, analyzed and lessons learned from our perspective. What political oppression, fundamentalism and ideological blindness can cost a whole country is told very strikingly, especially through the eyes of a young girl.

Keywords: Iran Islamic Revolution, Culture, Fundamentalism

Kitabın ve filmin Türkiye'de yayınlanan kapakları

Marjane Satrapi otobiyografi formatında ele aldığı bu çizgi romanda aklının ermeye başladığı 9 yaşındaki (1978 yılı) küçük bir kız çocuğu halinden başlayarak İran'ı 25 yaşında terk ettiği 1994 yılına kadar geçen yaklaşık 15-16 yıllık bir süreyi anlatıyor. Kitapta İran'ın ilk kurulduğu dönemden yani Pers İmparatorluğu döneminden, Şah dönemine ve sonrasındaki İran İslam devrimine kadar tüm İran tarihi de arka planda çok iyi işleniyor. Şah yönetiminin İngilizlerle nasıl işbirliği yaptığı ve kukla bir yönetim olarak iktidarda tutulduğu, bunun karşılığında petrolün batılı şirketlerce çıkartılarak ülkenin kaynaklarına el konulduğu ve halkın yoksullaştığı romanın başlangıcını oluşturuyor.

Kitapta başlangıçta İran'ın Türkiye ve Hindistanla kıyaslandığı ve Atatürk'ün geçtiği yer

İran'da yaşanan kriz ve özellikle Şah'ın devrilmesi için yapılan gösterilerin ve halk hareketinin içindeki sosyalist ve marksist görüşler ve devrimin ilk dönemindeki solcu ve islamcı grupların birlikte hareket etmesi bizim gibi ülkelerde dikkatle incelenmesi ve tartışılması gereken bölümler. Şah ülkeyi terk etmek zorunda kalınca yönetimin solcular tarafından islamcılara bırakılma gerekçesi ise halkın sol görüşe uzak olması ve bu nedenle dini bir grubun önderliğindeki yönetimin cumhuriyete geçişi kolaylaştıracağı yönünde. Sol grubun liderleri dini yöneticilerin cahil ve beceriksiz olması nedeniyle bir müddet sonra yönetimi solculara bırakmak zorunda kalacağını düşünüyorlar. Ancak beklenin aksine 1980-83 arasında güçlenen mollalar tüm solcuları tekrar hapse atarak, tek tek idam ediyor. Bu dönemde gerçekleştirilen "kültür devrimi" ismiyle tüm laik uygulamalar sonlandırılıyor, kadınlara türban zorunluluğu getiriliyor, okullarda kız-erkek öğrenciler ayrılıyor, içki yasaklanıyor ve batı kültürünü temsil ettiği gerekçesiyle tüm batı tarzı müzik, sanat, giyim, takı, kot pantolon, spor ayakkabı, dans, satranç, kağıt oyunları, kaset, video vb şeyler yasaklanıyor.

Türban gösterileri

Polis Müdahalesi

Marjani'nin aile kökleriye Şah öncesi dönemde İrani yöneten eski imparatora yani prenslik dönemine dayanmakta. Şah zamanında ise aile bu zenginliğini ve soylu geçmişini kaybetmiş ancak gene de ortalamanın üzerinde bir zenginliğe sahip bir burjuva ailesi. Roman bu ailenin küçük kızı Marjane'nin yaşadıklarına dayanıyor.

Marjane çizgi romana biraz da mizah duygusu katarak küçükken Karl Marx'a çok benzettiği sakallı bir ihtiyar olan Tanrıyla arasında geçen hayali diyaloglardan ve büyüdüğünde peygamber olmak istediğinden bahsediyor. Ancak daha çocuk yaşlarda Marx ve Lenin'i okumaya başladıktan sonra sınıfsal durumunun farkına varıyor, Cadillac marka arabalarından ve evdeki hizmetçinin varlığından utanmaya başlıyor.

Devrimden sonra hapisten çıkan komünist amcası Anuş ile arasında çok özel bir ilişki geliyor. Amcası tekrar tutuklanıp hapse atıldığında da onun hapisteki tek ziyaretçisi oluyor. Ancak İran yönetimi kısa süre içinde komünist olan iki amcasını da ölüme mahkum ediyor. Küçük Marjane'nin bu olaydan sonra hayal dünyasındaki Tanrıyla arası bozuluyor ve Avusturyadaki lise yıllarına kadar artık onu rüyalarında görmemeye başlıyor.

İranda yasaklar sonrası karaborsa

Roman dört bölümden oluşuyor. Birinci bölümde Şahın devrilişi ve İran İslam Cumhuriyetinin kuruluşu var. İkinci bölümde ise İran'da hızla gelişen islami yönetim baskısı ve Marjane'nin okul hayatının bundan etkilenişi var. Üçüncü bölümde Marjane ailesinin de desteklemesiyle birlikte lise eğitimine yurt dışında devam etme kararı alıyor ve Viyana'ya gidiyor. Son bölümde ise memleket hasretiyle tekrar İran'a dönmesi ancak üniversite bittikten sonra artık İran'da yapamayacağını anlayıp tekrar Avrupa'ya gidişi var.

Mollaların iktidarı ele geçirmesi sonrası İran’da yaşananlar Türkiye vatandaşları olarak bizim tarafımızdan iyi anlaşılmalı ve analiz edilmeli. Örneğin bu dönemde İran’da tüm üniversitelerin ve laik okulların iki yıl kapatılması var. Bunun nedeni de yönetimce şöyle açıklanıyor:

“Eğitim sistemi ve hangi seviyede olursa olsun okul kitaplarında yer alan bilgiler birer çürümüşlük örneğidir. Çocuklarımızın İslamın yolundan ayrılmasına neden olmamaları için tüm bunların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu nedenlerle bir süreliğine üniversiteleri kapatıyoruz. Geleceğin emperyalistlerini yetiştirmektense hiç öğrenci olmaması daha iyidir”

İkinci aşamada ise türban takmayan kadınlara karşı bir hareket başlatılıyor. Örneğin Marjane’nin annesine yolda radikal dinciler hakaret ediyor: *“Senin gibi kadınları duvara yaslayıp becermeli, sonra da çöpe atmalı, çünkü bunu bak ediyorsunuz”*. Organize bu hareketlerden sonra hükümet kadınları potansiyel tecavüzcülerden korumak için türban takmayı zorunlu hale getiriyor. Hükümet sözcüsü *“kadınların saçları, erkeklerin dikkatini çekip, onları tabrik ediyor. İşte bu yüzden kadınlar saçlarını kapatmalıdır. Eğer türbansız sokağa çıkmak medenilik olsaydı, hayvanlar bizden daha medeni olurdu”* açıklamasını yapıyor. Ülke hızla dinci kesim ve dinci olmayan kesim diye ikiye bölünürken, Şah döneminde olduğu gibi bir protesto eylemi yapan hükümet karşıtları polisten çok ağır bir karşılık alıyor ve bir daha eylem de yapılamıyor.

Marjane’nin asi gençlik döneminde öğretmenine yaptığı itiraz okuldan atılma tehlikesi yaşıyor

Bu arada birden bire çıkan Irak-İran savaşıyla Pers-Arap çatışması da tekrar başlamış oluyor. İran yönetimi hapse attığı tüm asker ve pilotları serbest bırakarak Irak’a saldırıya geçiyor ancak çok ağır kayıplar veriyorlar. İran’ın bu aşamada okullardaki erkek çocuklarını askere almaya hazırlandığı ve hepsine altın sarısına boyanmış plastik bir anahtar dağıttığını görüyoruz. Çocuklara bu anahtarın cennetin anahtarı olduğu söyleniyor. Bir anlamda İran İslam rejimi varlığını ve gücünü bu savaş sayesinde güçlendirmiş oldu. Doğal olarak savaş zamanı rejim daha da katı hale geldive içerdeki tüm muhalifleri vatan haini olarak suçlayıp kurşuna dizdi.

Yasakların bol olduğu her ülkede olduğu gibi İran’da da gizlice müzik ve dans partileri, alkol üretimi yapılıyor ancak Devrim Muhafızlarına yakalananlara çok ağır cezalar veriliyor (kırbaçlanmak, hapis ve idam gibi). Eğitim sistemi ise çok ilginç. Şah zamanında öğretmenler Şahın Allah tarafından seçildiğini anlatırken, İslam devrimi zamanında İran’da hiç siyasal suçlu olmadığını anlatıyorlar. Ancak Marjane Satrapi her zamanki gibi öğretmenlerine karşı çıkıyor ve gerçekleri söylediği için her defasında ceza alıyor. Fransızca eğitimine Tahran’da devam edemeyeceğine karar veren anne-babası Marjane’yi bir arkadaşlarının yaşadığı Viyana’daki bir başka Fransız okuluna göndermeye karar veriyorlar. Böylece Marjane ailesinin seçimi ve kendi geleceği için 14 yaşında Avusturya’ya gidiyor.

Kitabın 3. Bölümü Avusturya’da tam bir kültür şoku yaşayan genç kız Marjane’yi anlatıyor. Bir müddet rahibelerin yönetimindeki bir pansiyonda kalan Marjane buradan da kovulunca bir arkadaşının yanına çıkıyor. Geçen zaman içinde bir yandan ergenlik dönemi bir yandan Batı kültürü, uyuşturucu, sigara ve cinselliği keşfediyor. Ancak İran toplumundan kazandığı geleneksel ve muhafazakar yapı ile batı kültürü arasında gel gitler yaşıyor. Bu uyumsuzluklar nedeniyle Viyana’da oldukça zor günler geçiriyor. Parasız kaldığı günlerde sokaklarda yatmak zorunda kalan Marjane sonunda annesinin bir arkadaşı aracılığıyla ailesini arıyor ve İran’a dönmeye karar veriyor.

Marjane tekrar İran'a dönmek üzere havaalanında pasaport kuyruğunda yorgun, şaşkın ve üzgün durumda

İran havaalanında sıkı kontrol

Kitabın son bölümünde tekrar baskıcı bir İran rejimine dönen Satrapi, tüm sokak ve cadde adlarının dini isimlerle ve şehitlerin isimleriyle değiştiğini görür. Duvarlarda dev şehit resimleri ve "ben de şehit olmak isterim" şeklinde sloganlar vardır. Satrapi babasından Irak savaşı kurbanları ve rejimin bizzat öldürdüğü rejim karşıtları nedeniyle İran'da bir milyona yakın insanın hayatını kaybettiğini öğrenir. Avrupa hayatında bir yabancı olarak bunalıma düşen ve ülkesine dönen Marjane bu sefer de kendi ülkesinde bir yabancı haline gelir ve depresyona girer. İlaçların yardımıyla ayakta durabilen Marjane intihara bile teşebbüs eder ancak şans eseri hayatta kalır.

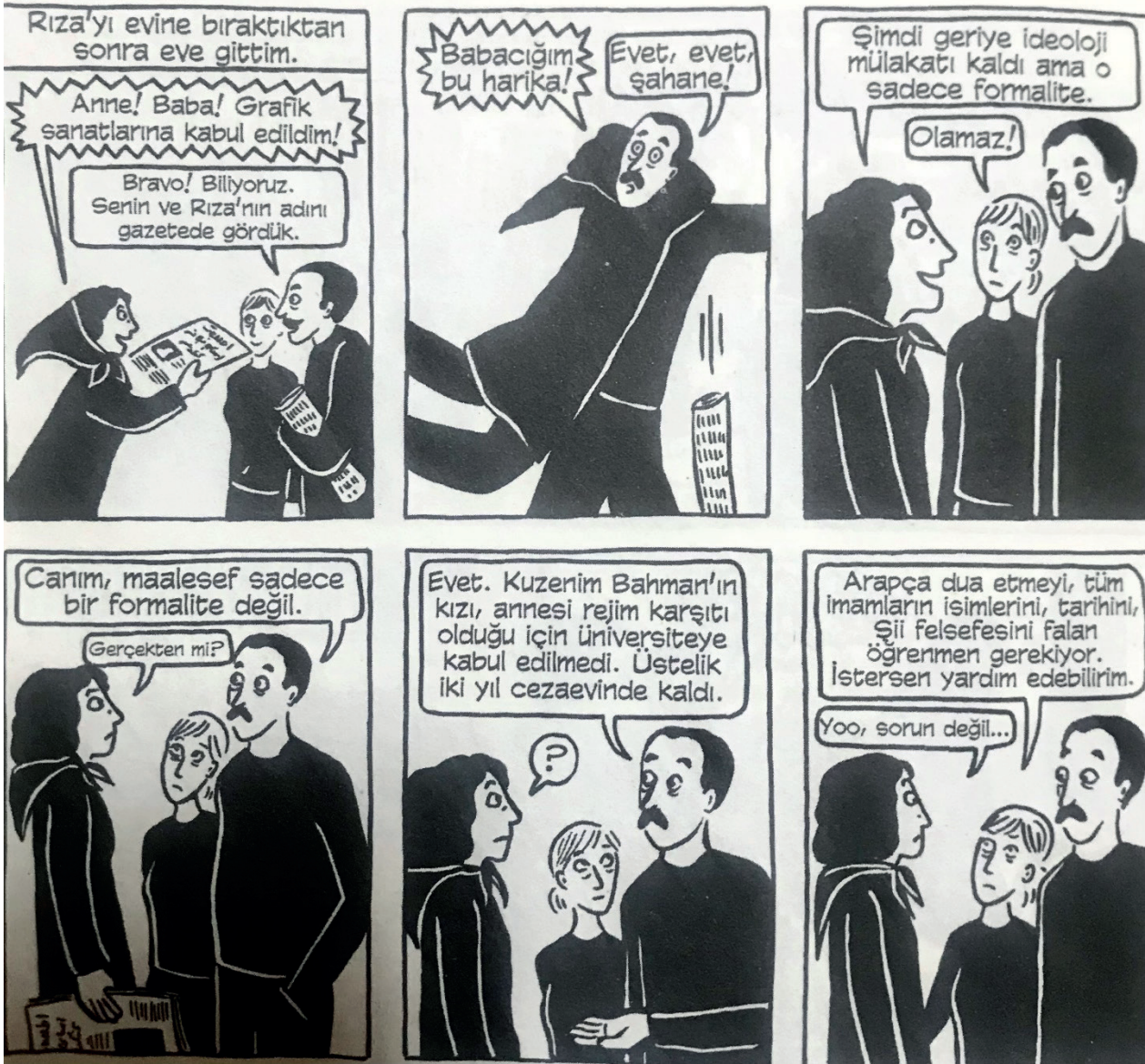

Satrapi'nin depresyona girmesi

Marjane Satrapi tedaviler sonucunda tekrar düzelir ve İran Devrim Muhafızlarından gizli gizli yapılan partilerden birisinde evleneceği ressam Rıza ile tanışır. İkisinin de sanata olan ilgisi nedeniyle aynı üniversiteye (Tahran Görsel Sanatlar Fakültesi) giderler ve evlenirler. Ancak bir müddet sonra anlaşamadıkları için ayrı yaşamaya başlarlar.

Satrapi okul giriş sınavında çizimden çok yüksek bir puan almasına rağmen mülakatta elenme tehlikesi geçirir. Çünkü mülakat tamamen ideolojik nedenlerle ve dini sorularla yapılmaktadır. Ancak Satrapi'nin şansı bu kez yaver gider ve mülakatta çok iyi niyetli bir öğretim üyesine düşer. Sorulan sorular; "namaz kılıyor musun", "duaları ezbere biliyor musun", "kutsal imamların isimleri neler" "yurt dışındayken türban takıyor

mydun" gibidir ve tüm sorulara Satrapi içtenlikle "hayır" yanıtını verir. Mülakatta "Neden" sorusuna ise "Ben Allah'a inanıyorum ve bunun için Arapça dualar okumak zorunda değilim" yanıtını veriyor. Bu iyi kalpli mülakat görevlisi öğretim üyesi Marjani Satrapi'yi mülakata giren öğrenciler içindeki en dürüst ve yalan söylemeyen tek öğrenci olduğu için okula kabul eder.

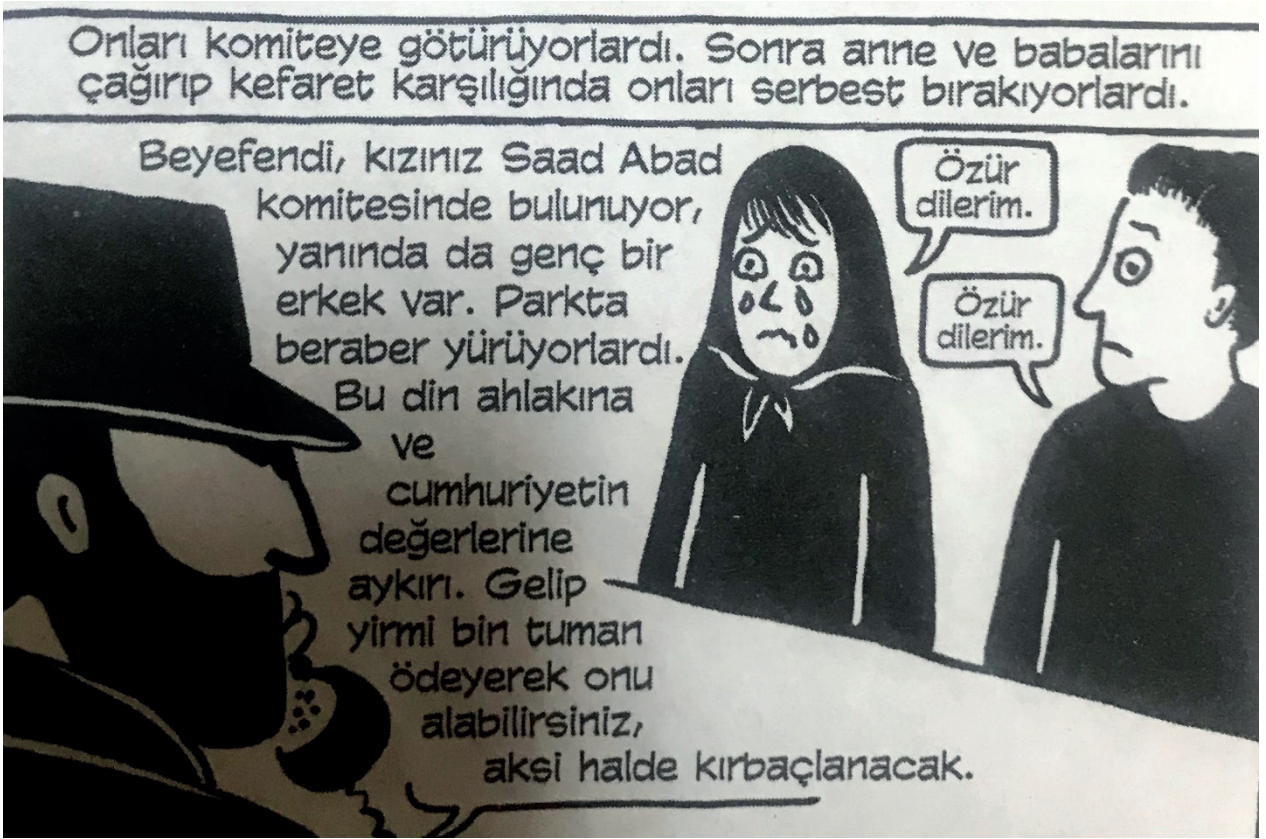

Mülakat gerçeği ülkemiz için de bir uyarı

Üniversitedeki sanat eğitimi de gene dini eğitim ağırlıklıdır. Özellikle model üzerinden çizimler tam bir komedidir. Modeller türbanlı ve çarşafı olmak zorundadır. Her cins karşı cinsten model kullanamaz vb. Kız-erkek ayırımı okuldaki merdivenlerde de vardır ve kızlar ayrı merdiven kullanmaktadır. Sanırım bu tip ayrıntılar ülkemizdeki son yirmi yılda meydana gelen bazı uygulamaları gören bizler için hiç de şaşırtıcı olmamaktadır. Aşağıda çizim ve sanat eğitimi olan bu fakülte'deki bir dersten alıntı var:

“Gevşek hareketlerde bulunmamalıyız. Cumhuriyetin çiçekleri, şebitlerimizin kanıyla filizleniyor. Her kim edepsizce hareket ederse, özgürlüğümüz için canını verenlerin kanını ayaklarının altında ezer. Ayrıca buradaki hanımlardan geniş pantolon giymemelerini ve daba uzun eşarp bağlamalarını rica ediyorum. Saçlarımızı iyice örtmelisiniz, makyaj yapmamalıyız”.

Marjane Satrapi bir gün otobüse yetişmek için durağa doğru koşarken Devrim Muhafızları tarafından sertçe uyarılır (koşarken arkadan kalçaları belli olmaktadır) hatta birgün kırmızı çorap giydiği için tutuklanır. Kısacası koşmak, yüksek sesle konuşmak, makyaj yapmak, dans, şarkı yasaktır hatta el bileği gözükmemelidir. Tüm bu baskılara karşın kapalı kapılar ardında öğrenciler çizimlerini geliştirmek için birbirine modellik yapmakta hatta partiler vermektedir. Ancak bir kaç defa Devrim Muhafızlarına yakalanırlar, tutuklanırlar ve kefaletle serbest bırakılırlar.

Devrim Muhafızları

Üniversite bittikten sonra boşanan Satrapi bu sefer de genç ve dul bir kadın olarak zorluklar yaşar. Çalıştığı derginin çizimleri de sürekli baskı ve sansür altındadır. Bir gün çizerlerden birisi bir mollayı cellat gibi çizdiği için tutuklanır. Tüm bu baskılar sonucunda ailesinin de onayı ve hatta öğüdüyle tekrar İran'dan ayrılmaya karar veren Satrapi, 1994 yılında Strasburg'daki bir sanat okulundan kabul alır ve bu sefer temelli olarak ülkesinden ayrılır.

Marjane artık temelli olarak Avrupa’ya dönmüş ve Orly havaalanından ayrılırken düşünceli haliyle

Marjane Satrapi, romanla ilgili önsözünde şunları söylüyor:

“... Persepolisi yazmak benim için çok önemliydi. Birkaç radikal görüşlü insanın işlediği günahları bütün bir ulusa mal etmek gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca özgürlüğü savundukları için cezaevlerinde yaşamını yitiren, Irak savaşında ölen, baskıcı rejimlerin kurbanı olan veya ailelerini terk edip vatanlarından ayrılmak zorunda bırakılan İranlıların unutulup gitmesini istemiyorum. İnsanlar affetmeyi bilmeli ama asla unutmamalıdır.”

Hâlen Paris’te yaşamakta olan Marjan Satrapi, çeşitli gazete ve dergiler için çizimler yapmaktadır. 2002 yılında yayınlanan Persopolis romanının tüm çizimlerini de kendisi yapmıştır. Aynı isimli animasyonun yönetmenliğini de yapmıştır ve başka film yönetmenlikleri de vardır. Persepolis filmi, romana bire bir sadık kalmakla birlikte küçük bazı değişiklikler var. Bazı anekdotlar çizgi romanda yer almazken, romandaki bazı yerler de filmde yer almıyor. Ayrıca başlangıç bölümü de romandan biraz farklı bir miktar flashback yaparak ilerliyor. En büyük değişiklik ise çizgi romanın tamamı siyah beyaz iken, filmde başlangıç ve final sahnelerinde Marjane’nin havaalanı giriş çıkışlarının renklendirilmiş olması. Kimbilir belki de Satrapi hayatının bu bölümlerinin renkli bir geçişe sahip olduğu mesajını vermiştir. Marjane Satrapi’nin çizim tekniğinin de değişik olduğu ve resimlerde arka planı çoğunlukla tamamen siyah bir renkle kaplamış olması da oldukça ilginç ve aynı zamanda aslında romandaki karamsar havayı da çok iyi vurguluyor.

Sanat okuluna girebilmek için, test sorularına ek olarak çizim sınavı da vardı. Bu sınavda sorulacak konulardan birinin "Şehitler" olacağına emindim ki yanılmadım da! Michelangelo'nun "La Pietà" adlı çalışmasını yirmi kere falan kopyaladım. O gün sınavda resmi biraz değiştirerek çizdim ve Meryem'e siyah çarşaf, İsa'ya ise asker üniforması giydirdim. Şüpheye yer bırakmamak için de her iki yana şehitlerin simgesi olan laleler* çizdim.

Marjane'nin okul giriş sınavındaki çizimi

İran'daki İslam Devriminin öncelikle bizim açımızdan yakından izlenmesi, analiz edilmesi ve ders çıkartılması gerekmektedir. Bu devrimin bir ülkeye yaşattığı gerileme Pers imparatorluğu devlet birikiminin de nasıl kısa zamanda harcanabildiğini gösteriyor. Günümüz İran yönetiminin askeri ve siyasi alandaki yetersizliği de bunun kanıtlarından. Siyasi baskının, radikal dinciliğin ve ideolojik bir körlüğün koca bir ülkeye nelere mal olabileceği, özellikle genç bir kızın gözlerinden çok çarpıcı şekilde anlatılıyor. Üstelik yazılanların ve çizilenlerin tamamı gerçek! Dileğim tüm Türkiye gençliğinin bu romanı okumasıdır.

Marjane Satrapi ve Vincent Paronnaud (Filmin Yönetmenleri)